

Szeged évszázadai

A Palánk 1697. évi telekkönyve

Szeged — Reizner János, Bálint Sándor és mások szorgos munkássága nyomán — hazánk legfeltártaabb múltú településeinek sorába tartozik. A rendszeres és módszeres feltáró munka — vagy éppen ellenkezőleg: a vakszerencse — azonban még az ilyen, látszólag teljesen feldolgozott történetű városok esetében is szolgálhat meglepő, helyenként egyenesen konsternációs számba menő felfedezésekkel. Hogy csak néhány, kiragadott példát említsünk: a Szeged történetével foglalkozók már régóta tudhatnának a szeged-alsóvárosi templomban 1663 óta vezetett keresztelési anyakönyvről, megismertetésére és feldolgozására mégis csak a legutóbbi években történtek kísérletek. A Szeged-monográfia második kötetének írása során a véletlen adta e sorok írójának kezébe a hatalmas szegedi szabókehé magántulajdonban levő jegyzőkönyvét, amelyet 1700-tól a céhrendszer felszámolásáig (1872) vezetett a mesterek. S végül, de nem utolsósorban, most került elő a város egyik „megyedének” az Országos Levéltár egyébként sokat forgatott Urbaria et Descriptionses gyűjteményében őrzött, 17. század végi telekkönyve is. (Itt kell megjegyeznünk, hogy a budai kamarai adminisztráció Berichte und Schreiben című állagában — Országos Levéltár — százával található olyan szegedi jelentések, amelyekből a gót betűk olvasásában jártas egyetemi hallgató tollán remek szakdolgozat kerekedhetne ki.)

1697. május 7-én megemlékező erejű tűzvész söpört végig Szegednek a várhoz csatlakozó — tömésfalakkal és vásárokkal mintegy hozzáragszott — részében, a Palánkban. Mivel a központi kormányzatszervek szegedi kirendeltségei mind itt kaptak helyet, a katonai és kamarai irányítás már korábban teret dolgozott ki e városrész rendezésére; most a tűzvész „teremtette” tabula rasa jó lehetőségét kínálta ennek megvalósítására.

Első lépéseként 1697. június 1-től kezdték fölfektetni azt a telekkönyvet, amelybe aztán egészen az 1710-es évek közepéig rendszeresen bevezették a tulajdonviszonyok változásait, s amely így a városnak a felszabadulása (1686) és a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) közötti történetéhez az egyik legfontosabb, ha nem éppen a legfontosabb forrássá vált.

A kamarai biztosok 12 tömbben 497 telket osztottak ki a lakosok között, s gondosan feljegyezték, hogy a telket ki kapta; milyen társadalmi rétegebe tartozik; ha a telekhez juttatott nem magyar „agy német, azt is, milyen nemzetiségű. A telkeket, néhány kivétellel, túlnyúló szűkre szabták; ez magyarázza, hogy a követelt 1700 másfél évtizedben legkevesebb 337 adásvétel, cseré, adományozás módosított az eredeti telekviszonyokon. Mivel a telekkönyv általában bővegesen elbeszéli a tulajdonosváltozás okait és körülményeit, belőle a városrész népességi, etnikai, gazdasági és társadalmi viszonyaira egyaránt következtethetünk, s rejt bizonyos politikátörténeti tanulságokat is.

A telekkönyvben — részben helyrajzi számmal jelölve, részben viszonyítási pontként említve — rendre-sorra megtalálhatók a település legfontosabb középületei: a városháza, a vármegyeháza, a kamaraház, a sőt-ház, az uradalmi sörfőző és kocsmá a prófuntház és a katonai létesítmények stb. Az újjáépülés szakaszait is tükröző későbbi bejegyzésekből azonban az is kitérünk, hogy a rendezéssel nem sikerült változtatni a városrész balkánias jellegén. A Palánk továbbra is megmaradt a gvenge anyagokból épült egyszerű építmények rendetlen, tűzveszélyes halmazának.

Nem is csoda, hiszen e városrészben — szemben a magyarok lakta Alsó- és Felsővárossal — már 1697-ben is némi többségben voltak a délszláv bevándorlók. (A Palánkban hosszú

ideig csak görögkeleti templom és iskola működött.) Az itt össze- szerbe többésze a kőnyékbeli szerb telepekről szivárgott be Szegedre; köztük lehetnek olyanok, akik a Csernovics Arzén pátriárka vezette 1690. évi menekülőhullámmal vetődtek magyar földre, s olyanok is, akik már a hódoltság idején is itt éltek. A szerbek térnyerése a századforduló éveiben csak erősödött, kivált, hogy a palánki magyar katonaság 1704 augusztusában otthagyta lakóhelyét, és Rákóczihoz állt. A Palánkban számbavett magyarok részben katonaként kerültek ide, részben pedig a másik két városnegyed polgárságának sorából verbuválódtak. (A török korban a Palánkban nem túrték meg magyart.) A magyarok és szerbek mellett néhány német — számuk az idők folyamán jócskán megnövekedett —, cigány, horvát és görög élt itt.

Mivel Szeged egészen Temesvár visszavételéig (1716) határ-erősségnek számított, 1702-től pedig az úgynevezett tiszai szerb határvidék része volt, lakosságának nagyobb részét a milicisták tették ki, akik feyverforatás mellett szántóföldi műveléssel, állattenyésztéssel, kézművességgel és kereskedéssel keresték kenyerüket. A huszároknál inkább a magyar, a hajdúknál pedig a szerb nemzetiségűek voltak többségben. A „polgárnak” minősítettek egyötöde kézműves, egyötöde pedig kereskedő volt, a többiek nyilván az agrártermelésből éltek. Viszonylag jelentős számú alkalmazottat foglalkoztatott a prófuntház, amelynek a Délvidéken megforduló császári armádiát kellett kenyérral ellátania.

Ami most már a politikai és hadtörténeti tanulságokat illeti: a telekkönyv bejegyzései sejtésével meg tudjuk állapítani az eleddig is ismert, de datálatlan első szegedi kuruc rajtaütés időpontját (1704. április 18.); azokat a károkat, amelyeket ez, valamint az 1704. július-augusztusi ostrom a városban okozott.

(A fenti sorokat mindössze figyelemfelkeltőnek és kedvesítőnek szántuk, hiszen a telekkönyv teljes magyar fordítása terjedelmes magyarzó tanulmánnyal, csakhamar napvilágot lát majd a Csongrád megyei Levéltár évkönyvében.)

SZAKÁLY FERENC

Játék a millióval

Fogalmam sincs róla, ki bölcselkedte ki azt az emberminősítést, hogy aki megért ötven évet, és nem gereblyézt össze két-hárommilliót — nos, az nemcsak tunya meg éheltelen, hanem egyáltalán nem is e világra való. Tudnék én erre valami igazságos gorombasággal is válaszolni, de minthogy már legalább három becsületese és küzdőképes embertől hallottam, s valami esetlen, szerénykedő pirt is láttam közben az arcukon — hiszen ők is lekésték erről a szerelvényről —, mégsem dobtam el a gombolyagot. Nem dobhattam el, mert itt állok magam is, éppen e kritikus korhatáron, s ha e szerint kéne számadást csinálnom, bizony be kellene látni törpességemet, meg bambaságomat. Am azért nem szedek rá nyugtatót, mert hogy nekem a mai magyar társadalomról egészen más információim vannak; s jaj de sok ötvenen túli ismerék — kétkezi éppúgy, mint tudóst, művészt, közéleti vezetőt —, aki messze nem felel meg ennek az újmódi követelménynek. Legtöbbször nem hogy millió(k)ban, száz- ezrekben sem leltározzák a „sikert”.

Azt akarom ezzel mondani — s talán nem lesz nehéz vele meggyőzni senkit —: a mi országunk mintha nem a milliomosok földje lenne. S valami rettenetes torzulás volna elhinni, hogy a boldogulásnak ez a fajta modellje akárcsak az álmokban is megkapaszkodhat. Mondom, persze, mondok, pedig tudom, hogy látszatra mi a „menő”. Igen, a pénznek, az üzleti érzéknek, az anyagi sikerességnek útra ázsiója van. Az egykor rokonszenves anyagi puritán- ságot lemosolyogjuk (Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen — mondták régen; ma inkább úgy szól a vers: Mindenki a piac-ól él) méricskéljük-hasonlíttatjuk a különböző egyéni pályáveteket és talán a vektorok szerint alkalmasint úgy fogalmazzuk meg az eredőt; az „ügyes” ember lett máig a társadalmi elismerés irigyletje („Csináld utána, ha tudod!”); s egyúttal mindenki gyanússá válik számunkra, aki az anyagi szférában sikeres („Ne mondja senki, hogy becsületese úton annyit lehet szerezni!”) — ám mind „mafia”, aki csoró.

Ekkora gubancot szálára szedni? Úgy lehet, senki el nem hiszi nekem, hogy nem sikitok föl a pénzintézetben, ahová beszerénykedek egy ezressel, ha félmilliót számolnak le az előttem sorban állónak. Meg sem tudom igazán itélni, mennyi az a pénz, s mit érhet máma, de arra gondolok: bizonyára egy család kapargatta össze, és ház vagy lakás lesz belőle, esetleg egy nagyobb rezsviel dolgozó iparos ember kapott tetemesebb anyagiutalást; netalántán valamely örökség megforgatása zajlik előttem. Hogy úgy lopták-csálták-harácsolták volna össze, eszembe sem jut. Nem mintha például ilyesmire sosem adott volna ez a szocialista élet — de ennek azért igen rövid a kötele. Ha pedig a másik oldalán ragadom meg a dolgot: mennyi is ez a pénz, és mit is adnak érte? — kicsit nekiszomorodik: egy fél lakást, egy gangozabb autót, egy szerényebb családi üdülőt. Csupa olyat, ami társadalmunkban már nem számít elérhetetlennek vagy célként irreálisnak.

Sose tudom magamnak megmagyarázni, miként eshetett, hogy családjunk legbiztosabb anyagi bázisa mindig a szegény, öreg, kisnyugdíjas szülő volt. Hozzá mentünk kezességért, gyorssegélyért, kölcsönért. Egyszer egy ilyen kölcsönfolyamodvány alkalmával szegény anyám megkérdezte: mennyi a te fizetésed, édes fiam? Szégyelltem megmondani, mert az ő kis nyugdíjának háromszorosa lehetett, ezért jó harmadát letagadtam. „Pedig abból már nagyon szépen még lehetne élni!” — mosta fejemet, hiszen ő annak a morzsáiból is igen szépen összerakosgatta kis fedezetét.

De komolyan: mennyi is az a pénz? Kell egy lakás... mire befizetjük és letörlesztjük, benne lesz öt- száz-kilencszáz ezerben. Ha kicsit flancosabb, meghágja az egymilliót. Bútor kell, berendezés, valami dekoráció... Ez is fölfal két-három- százézet... Egy autó, egy garázs, ezen sem ütök már meg senki... Lám, máris milliomosok vagyunk? Igaz lesz lassanként, hogy aki ötvenéves koráig nem szedeget össze egy-kétmilliót, az...? Ha így vesszük, maidnem jó a kalkuláció, akkor is, ha éppen még mindez nem tipikus, inkább csak irányzerű. Hiszen ennnyit már igencsak ígér a mi társadalmunk minden szorgos polgárának az élet délutánjára vagy estefelére. Akkor meg?

Kezembe került egy közvéleménykutatás (felmérés?) néhány adata. Kábelgyári fiatalokat faggattam meg egy intézet: milyen jóvédelemre lenne szükségük arra, hogy úgymond „jól megéljenek”? Nehéz lesz a nyolcvan megkérdezett válaszaiból „térképet” rajzolni, mert igen vegyesek voltak a válaszok. Ketten 2–3 ezer forintra becsülték ezt az összeget; tízen 3–3 és fél ezerre; tízennyolcan 3 és fél — 4 ezerre; kilencen 4–5 ezerre; tízennyolcan 5–5 és fél ezerre; tízenhárman 6 ezerre; tízennyolcan 7–8 ezerre; ketten 10 ezerre; egy személy 12 ezerre. A nyolcvanegyedik válaszoló vicces kedvében csak egy lottó ötössel érte volna be. Ha jól számolom, a többség (46) szerint a „jó élethez” ötezer forint fölötti havi jövedelem szükségeltetik, egy keresőre számítva. Legyen 6 ezer! — hogy tovább kalkuláljunk vele. Ebből egy házaspár esetében jó öt és fél millió számítható, mint életkeresmény. Ha egynegyed részét tudják megtakarítani — pontosabban szólva lakásvagyonban, tartós fogyasztási cikkekben, tartalékalapban, egyéb értékekben fölhalmozni — összejön „délutánra”, „estefelére” másfél millió körüli összeg. A „jó élet”, ahol gyan a kérdezettek minősítették. De ha nem 6 ezerrel számolgatunk, hanem csak a statisztikai magyar átlagkeresettel, kerekített 4 ezer forinttal, s az így adódó életkereset 25 százalékával, akkor is összejön egy kövér millió a végefelé.

A számokkal tehát föl lehet kicsit sülni. Hát még ha takarékos szüleink kezén fordult (fordulna) meg ez az életkereset! S hiába kezdtem értetlenül — saját gondolatmenetem visz el végül odáig, hogy ilyen értelemben nincs mit berzenkedni, a millió(k) ellen. Ma már tényleg ilyen nagy számmal kell kalkulálni anyagi életünk ívét. Ezenbelül aztán inkább életvitel dolga, hogy lakásvagyonban, berendezésekben, valamilyen gyűjtőmániánkban (lehet az éppen bankó) is jön össze az életkereset tartalékolt része.

Mennyi pénz hát akkor egy-két-hárommillió? Nem is olyan mellbevágó nagy összeg. Nem kell tőle félni! Semmiképpen sem akkora vagyon, hogy rendőrt, ügyészt kellene siktózni. Dolgos családdal egy dolgos életet át valóban „összegereblyézheti”. S el ne felejtjük, ez általában nem bankbetét, nem felhalmozott arany, hanem a tisztes élet mai korszerű kerete: ház, lakás, kert, üdülő, gépkocsi, valami tartalék...

Sok helyen álom, tudom én, de összességében nem hamis illúzió mégsem. Elérhető. És nem szolgál rá gyanakvásra vagy irigységre. Nem a társadalom valamely rétegének kivételes lehetősége, hanem az őssznépi anyagi boldogulás bizonyos „menetrendje” inkább.

Számolok azzal, hogy a kis nyugdíjas és a kis keresetű ember ezt a számolási logikát még talán csúfolódásnak is veszi. Ezért előre elnézést kérek. Ez a fajta kalkuláció nem érvényes visszafelé, így csak induló emberek esélyeit lehet mérlegelni. A mai ötvenesek mérlege általában mind fölbillenne ezekkel a számokkal. De tudjuk, sejtjük mindnyájan, hogy a mi prognózisaink — bár jóval szerényebbek voltak, hiszen a lehetőségek is lényegesen kevesebbre jogosítottak — ugyancsak bejöttek nagyjából és általában.

Ha ma a „jó élethez” — amiből a végefelé még akár egymilliót is össze lehet számolni — hater ezer forint kell havonta, jól teszi, aki azt szorgalmazza. Nehéz a gazdasági élet, sok az anyagi megpróbáltatásunk, miért ne esne jól közben az a vigasztalás, hogy azért eközben is lehet rendesen élni, s valami anyagi sikerre törekedni. Az értelemes és kényelmesebb élet rekvizitumai között még a nagy summák hangulata is mindennapivá szelődül.

Mindenesetre jó néven venném, ha valaki a fülembe súgná a jövő heti öt számot...

SZ. SIMON ISTVÁN

LUKOVSKY LÁSZLÓ: BETLEHEMESEK